

Branka Manojlović, Dragica Mijanović,
Mileva Brajušković Popović
Filozofski fakultet Nikšić, Crna Gora

UDK 314.1:338.48(497.16)

DEMOGRAFSKE PROMJENE NA CRNOGORSKOM PRIMORJU U EPOHI MASOVNOG TURIZMA

DEMOGRAPHIC CHANGES IN THE MONTENEGRO COAST IN EPOHA MASS TOURISM

ABSTRACT The paper deals with demographic changes in the coastal region of Montenegro which were in great part caused by the development of tourism during the second half of the XX and the beginning of the 21st century. The explosive boom in tourism, the improvement of the traffic connections and the development of service activities led to greater attractiveness of this area and mass immigration of the population from other cities of Montenegro and the former SFRY.

In the observed period, due to the strengthening of tourism development on the Montenegrin coast, there was an increase in the number of residents with a higher concentration of residents in towns or rural settlements in the immediate vicinity of the coast. At the same time, the number of inhabitants in rural settlements in the hinterland is decreasing, and the population becomes old. A large part of these settlements today face demographic extinction.

Key words: population, population growth, tourism, migration, depopulation.

APSTRAKT Rad se bavi demografskim promjenama u primorskoj regiji Crne Gore koje su u velikoj mjeri izazvane razvojem turizma tokom druge polovine XX i početkom XXI vijeka. Eksplozivni bum u turizmu, unapređivanje saobraćajne povezanosti i razvoj uslužnih djelatnosti, doveli su do povećanja atraktivnosti ovoga prostora i masovnog doseljavanja stanovništva iz ostalih gradova Crne Gore, ali i bivše SFRJ.

U posmatranom periodu, zbog jačanja turističkog razvoja na Crnogorskom primorju, došlo je do povećanja broja stanovnika sa većom koncentracijom stanovnika u gradovima ili seoskim naseljima u neposrednoj blizini obale. Istovremeno se smanjuje broj stanovnika u ruralnim naseljima u zaleđu, a stanovništvo stari. Veliki dio ovih naselja danas se suočava sa demografskim izumiranjem.

Ključne riječi: stanovništvo, populacioni rast, turizam, migracije, depopulacija.

Uvod

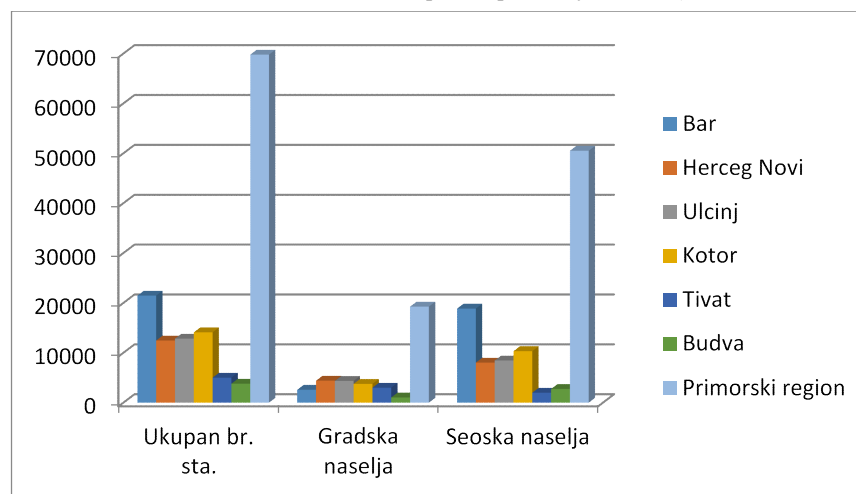
Epoha razvoja masovnog turizma izazvana je nizom krupnih društvenih, ekonomskih, socijalnih i naučno-tehnoloških promjena. Turistička kretanja više nijesu bila privilegija imućnih već proizvod želje i potrebe za odmorom, rekreacijom i rasonodom velikog broja onih koji na temeljima svoga rada raspoložu određenim novčanim sredstvima i slobodnim vremenom. Ova epoha razvoja turizma se ponajčešće dijeli na dva perioda: period između Prvog i

Drugog svjetskog rata i period poslije Drugog svjetskog rata (Radović, 2010: 38). Na prostoru Žabljaka, Budve, Cetinja, Herceg Novog, Podgorice, Kotora, Petrovca, Ulcinja i Prčnja, godine 1939. boravilo je 13 704 turista (Miljković, 1989). Crna Gora, iscrpljena ratovima, sa teškim ekonomskim i socijalnim stanjem, ozbiljnije impulse jačanja turizma bilježi u kasnijim poslijeratnim godinama. U petoj deceniji XX vijeka za turizam u Crnoj Gori možemo s pravom reći da je u fazi buđenja. Godine 1946. našu zemlju je posjetilo 5 155 turista (Statistički godišnjak NRCG, 1946). Riječ je o skromnom turističkom prometu, pa turizam nije značajnije učestvovao u nacionalnom dohotku zemlje tih godina.

Tabela 1: Prikaz broja stanovnika po opštinama, gradskim i seoskim naseljima na Crnogorskom primorju po popisu iz 1948. godine

Opština	Bar	Herceg Novi	Ulcinj	Kotor	Tivat	Budva	Primorski region
Ukupan br. sta.	21487	12482	12861	14124	5030	3825	69809
Gradska naselja	2609	4434	4385	3777	3018	1056	19279
Seoska naselja	18878	8048	8476	10347	2012	2769	50530

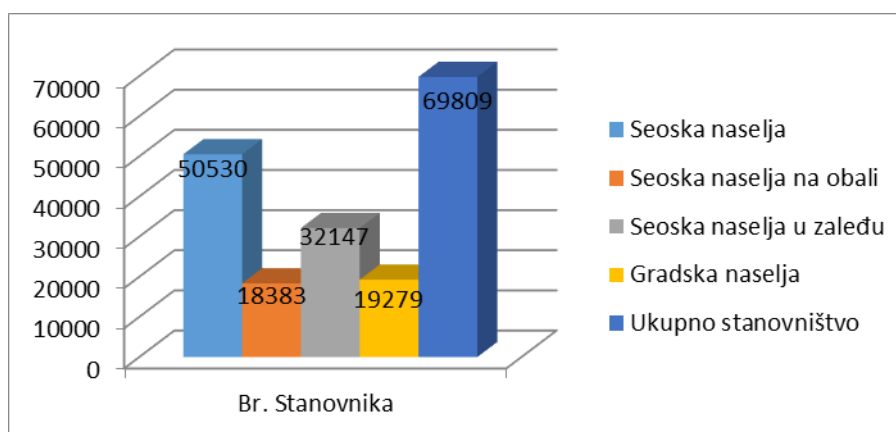
(Izvor: Zavod za statistiku Crne Gore – Uporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991 i 2003 – podaci po naseljima, 2005)

Grafikon 1: Prikaz broja stanovnika po opštinama, gradskim i seoskim naseljima na Crnogorskom primorju po popisu iz 1948. godine

U administrativnom smislu primorsku regiju čini šest opština: Bar (598 km²), Budva (122 km²), Kotor (335 km²), Tivat (46 km²), Ulcinj (255 km²) i Herceg Novi (235 km²), dok u geografskom ona obuhvata primorski dio Crne Gore počev od Bokokotorskog zaliva do ušća Bojane (Bakić, Mijanović, 2008:

139). Od ostalog dijela države odvajaju je primorske planine Orjen, Lovćen, Sutorman i Rumija. Na prostoru od 1 591 km² ili na 11,5% teritorije Crne Gore 1948. godine živjelo je 69 809 stanovnika, odnosno 18,5% ukupnog stanovništva države. Najveće učešće u stanovništvu regiona u ovom periodu imala je opština Bar sa 30,8%, koja je i zauzimala najveći dio teritorije 37,6%, dok je opština Budva imala najmanje učešće u stanovništvu regiona sa 5,5%, a u teritoriji je učestvovala sa 7,7%. Najmanja opština Tivat zahvatala je samo 2,9% teritorije regiona, a u stanovništvu je učestvovala sa 7,2%.

Grafikon 2: Odnos gradskog i seoskog stanovništva na Crnogorskom primorju po popisu iz 1948. godine (Izvor: Zavod za statistiku Crne Gore – Uporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991 i 2003 – podaci po naseljima, 2005)

Od ukupnog stanovništva regije 72,4% je bilo seosko a 27,6% gradsko a najveće učešće gradskog stanovništva je imala opština Ulcinj 60%, a najmanje opština Bar 12,1%. Znatno veći broj seoskog stanovništva 63,6% živio je u selima u zaleđu dok je u seoskim naseljima na obali 1948. godine živjelo 36,4%. Prosječna gustina naseljenosti 1948. godine bila je 43,9 st/km² što je znatno više od republičkog prosjeka koji je tada iznosio 27,3 st/km². Najveću gustinu naseljenosti imala je opština Tivat 109,3 st/km² a najmanju Budva 31,4 st/km². Stanovništvo se pretežno bavilo poljoprivredom i ribolovom a u manjoj mjeri su bili zastupljeni pomorstvo, turizam, trgovina i industrija, što nam objašnjava ovakvu prostornu distribuciju stanovništva. U uslovima slabog ekonomskog razvoja iseljavanje stanovništva je bilo neminovnost posebno u selima. Migracije su se odvijale u dva pravca: prema gradovima regiona u kojima je jačala industrija ili van granica države.

Težište analize u radu je na onim demografskim elementima koji na najneposredniji način odlikavaju uticaj turizma. To su prije svega kretanje broja stanovnika, prostorni razmještaj stanovništva i migracije.

Karta 1: Crnogorsko primorje (Izvor: Vojno-geografski institut Jugoslavije)

Demografske karakteristike Crnogorskog primorja u periodu velikih oscilacija turističkog razvoja

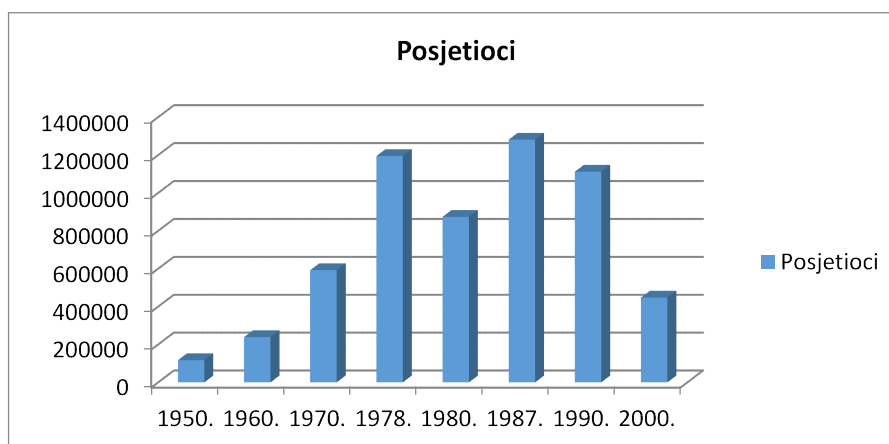
Masovniji razvoj turizma u Crnoj Gori datira od sredine šezdesetih godina prošlog vijeka. Država je počela sa izdvajanjem ozbiljnijih novčanih sredstava za izgradnju turističke infra i suprastrukture a turistička ponuda se počela formirati u skladu sa pretenzijama da se privuče što veći broj inostranih turista. Povećanje broja turista je dovelo do jačanja značaja turizma u ukupnom privrednom razvoju, naročito u opštinama duž crnogorske obale. Turizam predstavlja sigurno tržište za plasman proizvoda, pa i na taj način inicira razvoj brojnih privrednih i neprivrednih djelatnosti. Ukupan prosperitet koji je sa sobom donio razvoj turizma implicirao je promjene demografskog profila Crnogorskog primorja.

Tabela 2: Turistički promet u Crnoj Gori od 1950–2000. godine

Godina	1950.	1960.	1970.	1978.	1980.	1987.	1990.	2000.
Posjetioci	117693	239711	593000	1195225	874169	1281962	1112700	448106

(Izvor: Zavod za statistiku Crne Gore – Statistički godišnjaci 1950, 1960, 1970, 1978, 1980, 1987, 1990 i 2000.)¹

¹ Zbog oskudnosti podataka o turističkom prometu na nivou regije, u radu će se koristiti podaci o turističkom prometu na nivou Republike. Najveći dio turističkog prometa Crne Gore u ranijim periodima a i danas čine opštine primorske regije.

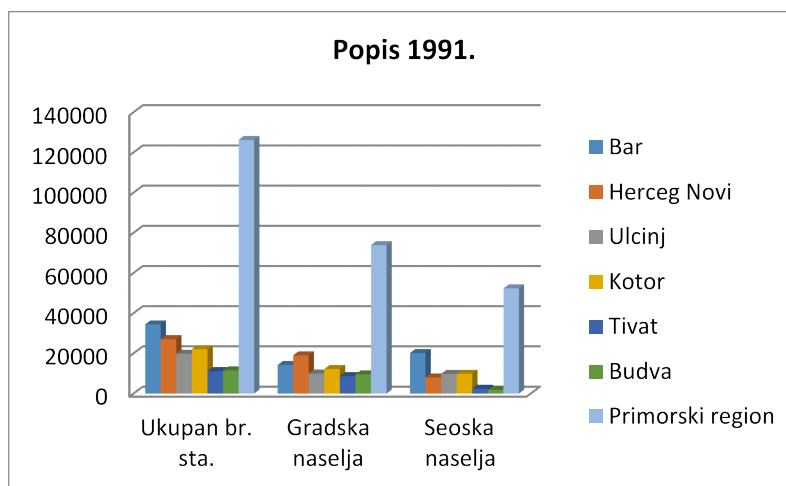
Grafikon 3: Turistički promet u Crnoj Gori od 1950–2000. godine

U posmatranom razdoblju u Crnoj Gori jasno možemo izvojiti dva perioda stabilnosti i dinamičnog razvoja i dva perioda stagnacije i drastičnog pada turističkog prometa. Prvi period izuzetno dinamičnog rasta turističkih aktivnosti, od 1960–1978. godine, uslovljen je aktivnom investicionom politikom, privlačenjem inostranih turista, razvojem turističke infrastrukture i jačanjem kadrovske i materijalne baze turizma. Prvi period naglog pada turizma izazvan je zemljotresom koji je pogodio Crnu Goru aprila 1979. godine, naročito primorsku regiju. Period obnove smještajnih kapaciteta, infrastrukture, kulturno-istorijskih spomenika i naselja je trajao oko četiri godine, nakon čega dolazi do pokretanja izuzetno dinamičnog trenda rasta turističkog prometa koji je trajao sve do početka nove decenije, pa je 1987. godina poznata po rekordnim rezultatima (1 281 962 posjetilaca i 10 823 867 ostvarenih noćenja). Sledeće razdoblje stagnacije i pada turističkih aktivnosti nastupa početkom devedesetih godina i izazvano je raspadom SFRJ, ratovima, NATO bombardovanjem SR Jugoslavije, političkom krizom i ekonomskom izolacijom. Najniži nivo turističkog prometa zabilježen je krajem XX vijeka. Poznato je da je turizam fenomen podložan uticajima različitih prirodnih i društvenih faktora, stoga ne čude ovakva gibanja turističkog prometa u Crnoj Gori u drugoj polovini XX vijeka.

Tabela 3: Prikaz broja stanovnika po opštinama, gradskim i seoskim naseljima na Crnogorskom primorju po popisu iz 1991. godine

Opština	Bar	Herceg Novi	Ulcinj	Kotor	Tivat	Budva	Primorski region
Ukupan br. sta.	34463	27073	19861	22137	11186	11547	126267
Gradska naselja	14274	19041	10025	12244	8703	9622	73909
Seoska naselja	20189	8032	9836	9893	2483	1925	52358

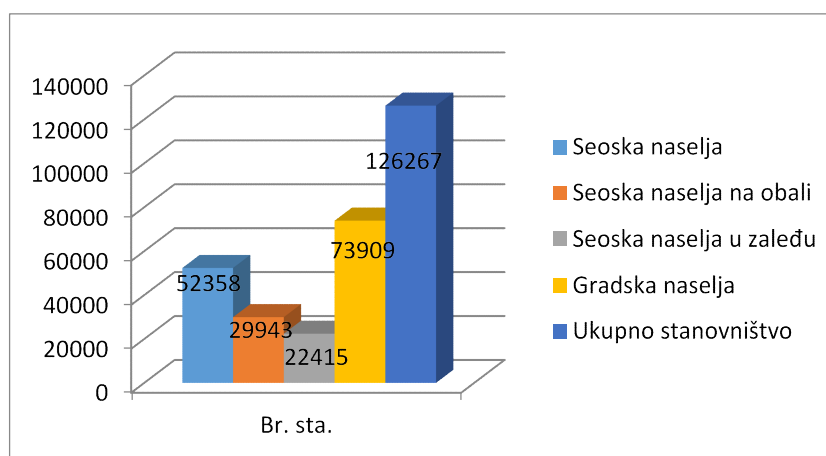
(Izvor: Zavod za Statistiku Crne Gore – Uporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991 i 2003. – podaci po naseljima, 2005)

Grafikon 4: Prikaz broja stanovnika po opštinama, gradskim i seoskim naseljima na Crnogorskom primorju po popisu iz 1991. godine

Razvoj turizma doveo je do porasta broja stanovnika u primorskoj regiji u drugoj polovini XX vijeka. U razdoblju 1948–1991. godina indeks rasta broja stanovnika iznosio je 180,9. Učešće regiona u ukupnom stanovništvu Crne Gore 1991. godine bilo je 21,3%. Razvoj niza privrednih djelatnosti u primorskoj regiji, u mnogome iniciran turističkim bumom, ubrzao je ukupan ekonomski razvoj primorskog regiona pa je on 80-tih godina prošlog vijeka bio imigraciono najatraktivnije područje u Crnoj Gori. Indeks rasta gradskog stanovništva ove regije od 383,4 pokazuje da su gradovi bili naročito imigraciono interesantni i da su masovne imigracije dovele do demografske eksplozije. To potvrđuju i podaci da je ova regija u periodu od sredine 60-tih do 90-tih godina prošlog vijeka imala najmanje stope prirodnog priraštaja od svih regija u Crnoj Gori, koje su se kretale oko 8,3‰, što ukazuje na to da je do porasta broja stanovnika došlo intenzivnim doseljavanjem a ne prirodnim obnavljanjem. To dokazuje i činjenica da se u periodu 1961–1981. godina u ovom regionu povećao broj stanovnika za 57 165, od toga imigracijom za 34 448 a prirodnim priraštajem za 22 717 (Bakić, Mijanović, 2008: 31). Opština Budva je u posmatranom periodu zabilježila najveći rast broja stanovnika (indeks 301,9), i sve druge opštine regije zabilježile su rast broja stanovnika.

Indeks rasta seoskog stanovništva u analiziranom vremenskom razdoblju iznosio je 103,6. Ovakve vrijednosti su rezultat rasta broja stanovnika u seoskim naseljima na obali. U selima u zaleđu je došlo do opadanja broja stanovnika što je dovelo do populacionog usitnjavanja sela. Učešće seoskog stanovništva je opalo sa 72,4% na 41,5%, dakle stepen urbanizacije je od 1948. do 1991. godine porastao za 212%. Sve opštine su zabilježile rast stepena urbanizacije: najviše Bar 342,1% (sa 12,1% na 41,4%) i Budva 301,8% (sa 27,6% na 83,3%) a najmanje Tivat 129,7% (sa 60% na 77,8%). Opština Budva ima najveći stepen urbanizacije u Crnoj Gori.

Grafikon 5: Odnos gradskog i seoskog stanovništva na Crnogorskom primorju po popisu iz 1991. godine (Izvor: Zavod za Statistiku Crne Gore – Uporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991 i 2003. – podaci po naseljima, 2005)

Naselja obalske zone su tokom posljednje polovine dvadesetog vijeka, uglavnom poslije 50-tih godina eksplodirala u demografsko populacionom, topografskom i funkcionalnom smislu (Bakić, Doderović, Mijanović, 2009: 459,460). Svi opštinski centri su prešli brojku od 10 000 stanovnika a proces formiranja aglomeracija je uveliko zauzeo maha, naročito na Herceg Novskoj, Budvanskoj, Barskoj i Ulcinjskoj rivijeri. Populaciono i topografsko širenje naselja je imliciralo i usložnjavanje njihovih funkcija pa su se neka od njih afirmisala kao pomorski, nautički, turistički, lječilišni ili pak kulturni centri. Porast broja stanovnika pratio je i rast gustine naseljenosti primorske regije sa 43,9 st/km² 1948. na 79,4 st/km² 2011. godine. Zahvaljujući razvoju turizma i drugih uslužnih djelatnosti a slabljenju značaja poljoprivrede i ribolova, gustine naseljenosti su rasle u gradskim i seoskim naseljima na obali ili u blizini gradova, dok su opadale u seoskim naseljima u zaleđu. Najgušće naseljena opština u Crnoj Gori 1991. godine bio je Tivat sa 243,2 st/km².

Demografske promjene na Crnogorskom primorju početkom XXI vijeka

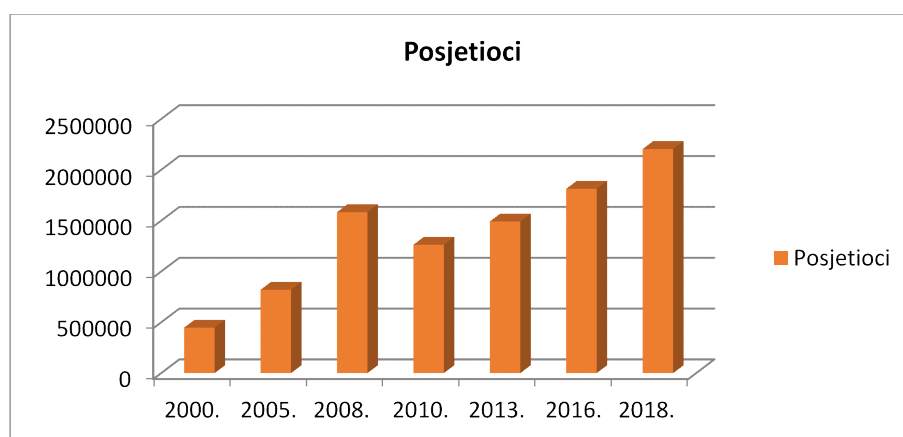
Nakon 2000. godine nastupa period stabilnog razvoja turizma. Postepeno se prevazišla ekonomska i politička kriza koja je nastupila raspadom SFRJ i uvođenjem sankcija SR Jugoslaviji kao i njene posledice.

Tabela 4: Turistički promet u Crnoj Gori od 2000–2018. godine

Godina	2000.	2005.	2008.	2010.	2013.	2016.	2018.
Posjetioci	448106	820457	1583510	1262985	1492006	1813817	2204856

(Izvor: Zavod za statistiku Crne Gore – Statistički godišnjaci 2000, 2005, 2008, 2010, 2013, 2016 i 2018.)

Broj turista u Crnoj Gori se povećao sa 448 106 u 2000. godini na 2 204 856 u 2018. godini, a 2008. godine u Crnoj Gori je boravilo 1 583 510 turista. Ovakvim rezultatima u turističkom prometu značajno su doprinijela veća ulaganja u izgradnju turističke infra i suprastrukture, jačanje turističkog proizvoda, usvajanje evropskih standarda, bolja promocija i pozicioniranje Crne Gore na svjetskoj turističkoj mapi, kreiranje ekonomske i turističke politike, vlasnička transformacija u turizmu, stavljanje akcenta na inostrano tržište, jačanje međunarodne saradnje i razmjene iskustava u oblasti turizma i otvaranje obrazovnih ustanova za školovanje kadra koji je bio u deficitu kada je riječ o ovoj djelatnosti.

Grafikon 6: Turistički promet u Crnoj Gori od 2000–2018. godine

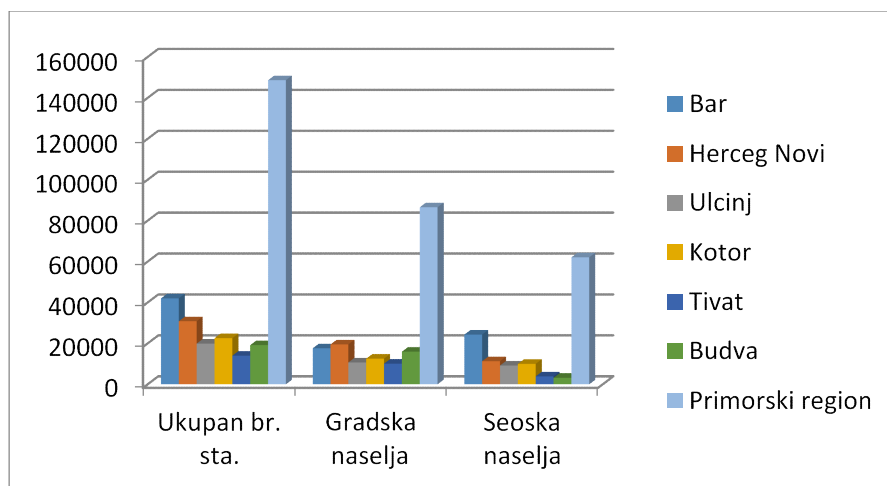
Svjetska ekonomska i finansijska kriza koja je počela 2009. godine uticala je na smanjenje turističkog prometa ali posledice su bile blaže nego što su se predviđale.

Tabela 5: Prikaz broja stanovnika po opštinama, gradskim i seoskim naseljima na Crnogorskom primorju po popisu iz 2011. godine

Opština	Bar	Herceg Novi	Ulcinj	Kotor	Tivat	Budva	Primorski region
Ukupan br. sta.	42048	30864	19921	22601	14031	19218	148683
Gradska naselja	17649	19536	10707	12583	10118	15995	86588
Seoska naselja	24339	11328	9214	10018	3913	3223	62095

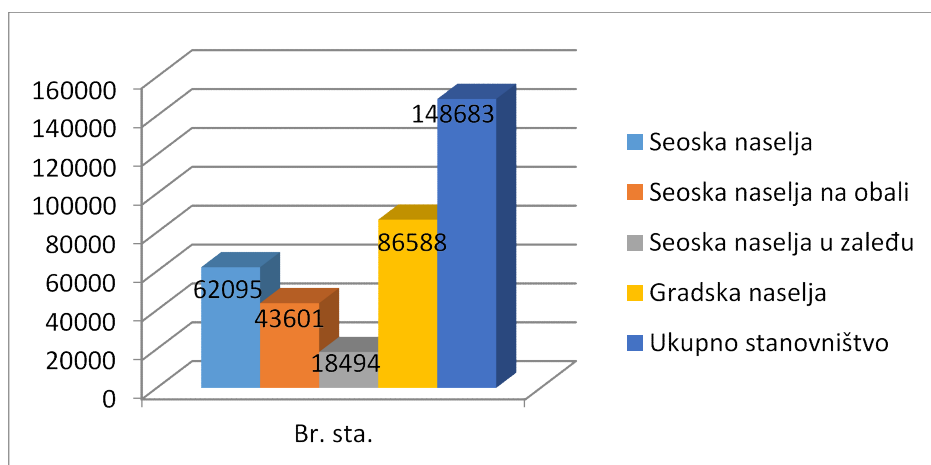
(Izvor: Zavod za statistiku Crne Gore – Prvi rezultati–popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori, 2011.)

Grafikon 7: Prikaz broja stanovnika po opštinama, gradskim i seoskim naseljima na Crnogorskom primorju po popisu iz 2011. godine

Po popisu iz 2011. godine na Crnogorskom primorju je živjelo 148 683 stanovnika. U ovoj regiji u međupopisnom periodu 1991–2011. godina, broj stanovnika je konstantno rastao ali manjim intezitetom u odnosu na ranije analizirane periode. Indeks rasta u ovom periodu iznosio je 117,8. Na ovakva kretanja broja stanovnika najveći uticaj je imao rast imigracija iz ratom pogođenih bivših republika SFRJ, dok su manji značaj imale unutrašnje migracije kao i prirodni priraštaj. Niži prirodni priraštaj u odnosu na period 1948–1991. god uslovio je znatno niži indeks rasta u svim opštinama. Najnižu stopu prirodnog priraštaja u periodu 2003–2011. godina imala je opština Kotor 0,05% a najveću opština Bar 2,9%. Ukupno gledano, u ovom periodu prirodnim priraštajem ovaj region je dobio 2 593 a imigracijom 1 265 stanovnika. Najveći priliv stanovništva imala je opština Budva 2 364, a čak tri opštine u periodu 2003–2011. godina su imale negativan migracioni saldo što je dovelo do opadanja broja stanovnika. Najveći odliv stanovništva imale su opštine Herceg Novi 2 214, Ulcinj 447 i Kotor 157. Ovakva migraciona kretanja u kojima je mali broj stanovništva doseljavao a povećavao se odliv stanovništva ukazuju na smirivanje unutrašnjih, uz istovremeno jačanje spoljnih migracija. Emigracija se javila kao posledica ekonomske krize i smanjenja turističkog prometa ali i kao rezultat vraćanja jednog broja stanovnika koji je bio privremeno naseljen na ovom prostoru – zbog ratnih dešavanja u SFRJ, u matične zemlje.

Grafikon 8: Odnos gradskog i seoskog stanovništva na Crnogorskom primorju po popisu iz 2011. godine (Izvor: Zavod za statistiku Crne Gore – Prvi rezultati–popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori, 2011.)

Iako se indeks rasta stanovništva regiona početkom XXI vijeka smanjio, njegovo učešće u ukupnom stanovništvu Crne Gore poraslo je na 23,9% u 2011. godini. Najveće učešće u stanovništvu regiona prema popisu iz 2011. godine imala je opština Bar a najniže opština Tivat.

U 2003. godini zabilježeno je najmanje učešće seoskog stanovništva u regionu od 40,2%, da bi prema popisu iz 2011. godine ono neznatno poraslo na 41,8%, ali je prisutna disproporcija u prostornoj distribuciji seoskog stanovništva. Seoska naselja na obali zabilježila su značajan rast broja stanovnika dok se u selima zaleđa dodatno smanjio broj stanovnika i u njima je živjelo svega 29,8% seoskog stanovništva regiona. Uporedo sa rastom broja seoskog opao je broj gradskog stanovništva (indeks 99,7) u regionu. Od gradskih naselja najveće opadanje broja stanovnika imao je Kotor (indeks 73,2).

Crnogorsko primorje na početku XXI bilježi porast gustine naseljenosti i po popisu iz 2011. godine ona iznosi 94,1 st/km² i najveća je u Crnoj Gori. Opština Tivat sa 306,8 st/km² je najgušće naseljena opština regiona i države, a Kotor sa 67,4 st/km² je najređe naseljena opština regiona.

Zaključak

Analizirajući turistički razvoj u Crnoj Gori u drugoj polovini XX i početkom XXI vijeka, jasno su se izdvojila tri perioda stabilnosti i intezivnog razvoja i dva perioda stagnacije i velikog pada turističkog prometa. Zlatno doba razvoja turizma u Crnoj Gori vezano je za razdoblja 1960–1978, 1984–1990. i od 2000. godine do danas. Godine u kojima je došlo do pada turističkog prometa nastupile su nakon katastrofalnog zemljotresa 15. aprila 1979. godine i u

periodu ratnih dešavanja na prostorima bivše SFRJ. Crnu Goru je 2018. godine posjetio najveći broj turista, njih 2 204 856.²

U analiziranom razdoblju (1948–2011. godina) došlo je i do krupnih promjena u broju i prostornom razmještanju stanovništva u primorskom regionu, koje su izazvale različite posledice u seoskim i gradskim naseljima. Naime, broj seoskog stanovništva je rastao ali njegovo učešće u ukupnom stanovništvu regiona je konstantno opadalo sve do 2011. godine, kada ponovo bilježi mali rast, međutim, u odnosu na 1948. godinu učešće seoskog stanovništva u 2011. godini je opalo za 30,5%. Veliki problem je neravnomjeran prostorni razmještaj stanovništva u seoskim naseljima regiona jer je došlo do povećanja broja stanovnika u naseljima u neposrednoj blizini obale a do smanjenja broja stanovnika u ruralnim naseljima u zaleđu. Sela u zaleđu su se suočila sa demografskim starenjem a jedan broj njih i sa potpunim demografskim izumiranjem. Takođe su se desile krupne promjene i u gradskim naseljima u analiziranom periodu. Broj gradskog stanovništva regiona povećao se za 451%, najveći rast imala su gradska naselja u opštini Budva (1 509%), a najmanji u opštini Ulcinj (247%). U imigraciji je pretežno učestvovalo mlado stanovništvo što je dovelo do pozitivnih promjena u starosnoj strukturi a promjene na bolje su registrovane i u obrazovnoj i ekonomskoj strukturi stanovništva. Mijenjanje demografskog profila u opštinama Crnogorskog primorja je uticalo i na promjene u funkcijama naselja. Pored turističke, razvijale su se i druge funkcije, saobraćajna, kulturna, obrazovna i zdravstvena.

Demografsko populacioni bum, topografsko širenje i funkcionalne promjene primorskih naselja su izazvali niz negativnih posledica. U prvom redu su stihijna i bespravna izgradnja naselja, zatim uništavanje obradivog zemljišta, veliki pritisak na infrastrukturu, stambenu izgradnju, društvene servise, obrazovne i zdravstvene ustanove, nedostatak vode za piće, neriješeni problemi odlaganja čvrstog otpada i ispuštanja otpadnih voda, izgradnja objekata bez poštovanja seizmičkih standarda gradnje, prisutan uticaj stranih formi kod izgradnje objekata kao i udaljavanje od tradicionalnih arhitektonskih formi, srastanje naselja i formiranje aglomeracija – čemu je doprinio nedostatak detaljnih urbanističkih planova i urbanističkih projekata kao i nepoštovanje postojeće planerske dokumentacije.

Analizirajući turističke i demografske promjene na Crnogorskom primorju u drugoj polovini XX i početkom XXI vijeka, kao i uzroke i posledice istih, možemo zaključiti da između njih postoji tijesna povezanost. Imajući to u vidu neophodno im je u budućnosti pristupiti kao cjelini, i kao takvim više pažnje posvetiti kroz plansku dokumentaciju.

---

² To je ujedno i najveći zabilježeni broj turista otkad se prati turistički promet u našoj zemlji.

Literatura i izvori

- Bakić, R. (2006). *Opšta demogeografija*, Nikšić, Andrijevića.
- Bakić, R., Mijanović, D. (2008). *Stanovništvo Crne Gore u drugoj polovini XX vijeka*, Nikšić.
- Bakić, R., Doderović, M., Mijanović, D. (2009). *Naselja u prostoru*, Nikšić.
- Mijanović, D. (2011). *Promjene u broju i prostornom razmještaju stanovništva Crne Gore početkom trećeg milenijuma*, Zbornik radova Trećeg kongresa srpskih geografa, Banja Luka.
- Mijanović, D., Barović, G. (2015). Kretanje broja i prostorna distribucija stanovnika primorskog regiona. *Poljoprivreda i šumarstvo*. Podgorica.
- Miljković, D. (1989) Jugoslavija 1918–1988, *Statistički godišnjak*, Beograd: Savezni zavod za statistiku.
- Pasinović, M. (2006), *Menadžment prirodnih i kulturnih resursa*. Bar: Fakultet za turizam.
- Radović, M. (2010), *Turistička geografija Crne Gore*, Bar: Fakultet za turizam, hotelijerstvo i trgovinu. Kotor: Fakultet za turizam i hotelijerstvo.
- Stanković, S. (2008). *Turistička geografija*. Beograd: Zavod za udžbenike. Monstat – Zavod za statistiku Crne Gore
- Statistički godišnjak* NRCG 1946, Titograd, 1946
- Vojno-geografski institut Jugoslavije, <http://www.vgi.mod.gov.rs/lat/221/karte-bivse-jugoslavije-221>